

Л. Ілин,

кандидат історичних наук, доцент
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ЯК ЧИННИК ІДЕНТИЧНОСТІ ПРАВОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізаційних викликів, європейської інтеграції та триваючої війни питання збереження та розвитку української правової ідентичності набуває виняткової ваги. Правова традиція виступає не лише історичною категорією, а й динамічним чинником, який визначає особливості правової цивілізації, формує характер правової культури та впливає на напрями державотворення. В українському контексті правова традиція пройшла складний шлях: від національних форм права Київської Русі, литовсько-польської доби, козацько-гетьманських інституцій до її руйнації в умовах радянської ідеології. Саме радянський період спричинив глибоку деформацію правосвідомості, витіснив національні правові концепти та утвердив патерналістсько-етатистські підходи, несумісні з демократичною правовою культурою.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну чітко засвідчило, що повернення до української правової традиції та відмова від радянської правової спадщини є не лише історичною необхідністю, а й нагальною умовою для формування стійкої національної правової ідентичності. Ця трансформація є особливо важливою у контексті формування української правової цивілізації як органічної частини європейського правового простору.

У науковій літературі дедалі частіше наголошується, що правова традиція виконує інтеграційну

функцію, зберігаючи спадковість правових ідей та забезпечуючи ідентичність правової системи в умовах змін [6, с. 34; 10, с. 104]. Проте для українського суспільства актуальним залишається питання: якою мірою національна правова традиція може і повинна стати основою модернізаційних процесів у сфері права? У цьому контексті надзвичайної ваги набуває дослідження українського виміру правової традиції як чинника правової цивілізації, що дозволить не лише виявити її історико-культурні особливості, а й окреслити перспективи її актуалізації в умовах війни, євроінтеграції та пострадянського правового плюралізму.

З огляду на зазначене, наукова актуальність статті полягає у необхідності комплексного осмислення української правової традиції як засадничого елементу правової цивілізації та визначенні шляхів її інтеграції в сучасну правову культуру задля зміцнення національної ідентичності та формування ефективної демократичної правової системи.

Стан дослідження. Аналіз наукових досліджень свідчить про зростаючий інтерес дослідників до правової традиції як багатовимірного феномена, що поєднує історичний, культурний та аксіологічний аспекти. У працях таких вчених, як Г. Дж. Берман та Г. Гленн, акцентується на її ролі як основи ідентичності правової цивілізації та носія стабільності правової системи. В українському контексті правова традиція розглядається

як чинник, що визначає національні особливості праворозуміння та правотворення (Ю. Лобода, С. Павлов), а також як динамічний елемент, який взаємодіє з правовою системою та культурою (Д. Вовк). Такі сучасні дослідники, як Є. Тітов та М. Шевчук наголошують на ціннісному потенціалі традицій у праві, їх здатності виступати орієнтиром для сучасних правових реформ.

Загалом науковий дискурс формує розуміння правової традиції як інтегративного чинника, що забезпечує спадковість і водночас відкритість правової системи до модернізації.

Метою статті є комплексне дослідження правової традиції як ключового чинника формування ідентичності правової цивілізації в українському контексті, з урахуванням історико-правової спадковості, трансформаційних впливів радянської та пострадянської правових моделей, а також сучасних викликів, зумовлених війною, європейською інтеграцією та глобалізаційними процесами; обґрунтування шляхів актуалізації української правової традиції як підґрунтя для розбудови національної правової культури, посилення демократичних інститутів та інтеграції України до європейського правового простору.

Виклад основного матеріалу. У сучасній теорії держави і права правова традиція розглядається як багатовимірне явище, що інтегрує ціннісні, культурні та нормативні компоненти правової системи. У сучасному науковому дискурсі (Д. Вовк [2; 3; 4], Г. Глен [11], Ю. Лобода [6], С. Павлов [7; 8], Є. Тітов [9], М. Шевчук [10]) підкреслюється, що правова традиція – це не лише сукупність усталених правових норм чи звичаїв, але й спосіб мислення, соціальні практики, що передаються крізь покоління та формують правову ідентичність спільноти. Вона виступає своєрідним «кодом» правової цивілізації, через який суспільство визначає власні

цінності, пріоритети й орієнтири у правовому регулюванні.

З огляду на таку широту змісту правової традиції, багатовекторними є і її функції. По-перше, вона виконує інтеграційну функцію, об'єднуючи минуле, сучасне і майбутнє в єдину правову парадигму, створюючи тяглість правового розвитку. По-друге, ціннісно-орієнтаційна функція полягає у формуванні моральних ідеалів і цінностей, що визначають характер правового регулювання. По-третє, правова традиція виконує ідентифікаційну функцію, завдяки якій суспільство самоідентифікує себе в межах певної правової цивілізації. Як наслідок, правова традиція не обмежується сферою права в його формально-юридичному сенсі, а включає в себе глибинні культурні й ментальні коди, що визначають саму суть правової системи.

З позицій українського контексту правова традиція має ще одну важливу характеристику – вона формувалася на перетині різних цивілізаційних впливів (візантійського, західноєвропейського, релігійного), що зумовлює її багатшаровість і часто суперечливість. Це робить українську правову традицію особливо чутливою до зовнішніх трансформацій і викликів, зокрема таких, як радянська правова ідеологія чи сучасна євроінтеграція. Проте саме ця гібридність створює потенціал для її розвитку як унікального чинника правової ідентичності.

Важливо зазначити, що правова традиція є складовою правової культури, проте має самостійне значення. Якщо правова культура охоплює широку систему уявлень, знань, цінностей і практик у правовій сфері, то правова традиція зосереджується на спадкоємності, «пам'яті права», яка відтворюється у правових інститутах і соціальних очікуваннях [4, с. 303]. Ця теза особливо важлива в умовах суспільних криз, коли відродження правової традиції може виступати механізмом консолідації нації та її правової ідентичності.

У науковій літературі також дискутується питання співвідношення правової традиції й модернізаційних процесів. Як слушно зауважує Г. Берман, правова традиція не є статичною: вона змінюється під впливом нових соціальних реалій, зберігаючи при цьому свій базовий ціннісний стрижень [1, с. 205]. Це дозволяє поєднувати традиційні засади з інноваціями, що необхідно враховувати при побудові сучасної української правової системи.

Отже, правова традиція це не анахронізм, а динамічний ресурс розвитку правової цивілізації. Її роль особливо зростає в періоди кризових трансформацій, коли суспільство потребує повернення до фундаментальних цінностей і водночас інтеграції нових правових моделей. У цьому контексті актуалізація української правової традиції стає ключовою умовою формування стійкої правової ідентичності в умовах війни, глобалізації та євроінтеграції.

Якщо говорити про процес і етапи становлення української правової традиції, то цей процес відбувався на перетині різних цивілізаційних впливів, що обумовило її багатовекторність і складну еволюцію. Вона має глибоке історичне коріння, яке починається ще з часів Давньоруської держави, коли було закладено основи правового регулювання, що поєднувало звичаєве право, християнсько-візантійські норми та елементи княжого законодавства. «Руська правда» як один із перших писаних правових кодексів на території України не лише закріпила звичаєві норми, але й започаткувала традицію кодифікації права, що є фундаментальною рисою правової ідентичності українського суспільства. Це свідчить про прагнення гармонізувати звичаєві засади з письмовими правовими приписами, поєднуючи сакральність традиції та потреби правової практики.

У період Литовсько-Польської доби українська правова традиція

зазнала значного впливу Литовських статутів, які, будучи кодифікацією права Великого князівства Литовського, стали не лише правовим документом, але й інструментом збереження автономії українських земель у складі різних державних утворень. Литовські статuti відображали принципи верховенства права та судової незалежності, що знайшло свій відгомін у правосвідомості українців. Саме в цей період сформувався правовий дуалізм – поєднання національних і запозичених норм, що згодом стане характерною рисою української правової культури.

Особливого значення набуває доба Гетьманщини, яка вважається апогеєм розвитку української правової традиції. «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» (1710 р.), відомі як Конституція Пилипа Орлика, не лише закріпили унікальну систему розподілу влади та обмеження гетьманської влади радою, але й відобразили прагнення до правового оформлення української державності на засадах свободи та рівності. Цей документ, на думку С.Іванова, став першим проявом модерної правової ідентичності українців, що базується на ідеях республіканізму та верховенства права [5, с. 26].

Натомість у період інкорпорації українських земель до складу імперій Романових та Габсбургів, національна традиція втратила значну частину своїх правових особливостей. Російська імперія провадила політику уніфікації права, поступово витісняючи національні правові норми. Така політика не лише зруйнувала автономні інститути, але й започаткувала деформацію правової традиції, спрямовану на підкорення суспільства централізованій владі. Це заклало підвалини правового нігілізму, що зберігався у правосвідомості українців у наступні століття.

Кульмінацією деструкції української правової традиції стала

радянська доба. Радянська правова ідеологія витіснила історично сформовані українські правові орієнтири, замінивши їх доктриною «революційної законності», де право було інструментом політичної доцільності, а не ціннісним орієнтиром суспільного життя. Знищення національних правових інституцій, ідеологізація права та підпорядкування судової системи партійному контролю призвели до глибокої кризи правової культури та утвердження патерналістсько-репресивної моделі взаємодії держави і суспільства.

Лише в умовах незалежності розпочався процес ренесансу української правової традиції. Відновлення демократичних засад, розбудова власної правової системи та орієнтація на європейські цінності створили можливість для переосмислення історичного правового спадку. Особливо виразно цей процес актуалізувався після 2014 р., а повномасштабне вторгнення 2022 р. стало вододілом, який продемонстрував необхідність остаточного відходу від радянської правової спадщини й утвердження правової системи, що базується на національних і європейських цінностях. Сьогодні українська правова традиція постає не лише як історичний феномен, а й як чинник національної ідентичності, покликаний забезпечити єдність суспільства та його правовий розвиток у глобалізованому світі.

У сучасних умовах, українська правова традиція виступає не лише історико-культурним феноменом, а й важливим чинником правової цивілізації, що визначає ідентифікаційні орієнтири нації. Вона формує специфічну правову ментальність, у межах якої право сприймається не лише як система норм, але й як відображення ціннісних пріоритетів суспільства. Відтак українська правова традиція набуває подвійної функції: з одного боку, вона є механізмом збереження національної правової ідентичності, а з іншого — платформою для

інтеграції до європейського правового простору.

Сучасний український вимір правової традиції не може бути проаналізований поза контекстом глобальних трансформацій, зокрема євроінтеграції та російсько-української війни. Європейський вибір, закріплений Конституцією та численними міжнародними угодами, актуалізує переосмислення національної правової спадщини через призму принципів верховенства права, захисту прав людини та демократичного врядування. Збереження української правової традиції в цьому процесі має ключове значення для уникнення культурної та правової асиміляції. У цьому контексті особливої ваги набувають інституційні реформи, спрямовані на зміцнення верховенства права, розширення доступу до правосуддя та формування ефективної системи захисту прав і свобод.

Водночас, повномасштабне вторгнення та війна, що триває з 2014 р., стала своєрідним «вододілом», коли відбулося рішуче відкидання радянської правової спадщини як несумісної з ідеалами правової держави. Саме війна повернула до суспільного дискурсу ідею, що українська правова традиція є фундаментом національної єдності та інструментом опору агресії, а критика радянської правової ідеології не є політичним актом, а необхідною умовою відновлення власної правової ідентичності. Українська правова культура, яка історично поєднувала ідеї свободи, громадського самоврядування та справедливості, нині розглядається як ідеологічна основа для відбудови держави та утвердження правопорядку.

Глобалізаційні процеси, зі свого боку, вимагають від України вироблення гнучкої правової стратегії, здатної інтегрувати національні традиції у ширший міжнародний контекст. На нашу думку, виклики глобалізації не повинні призводити до уніфікації чи розмивання правової ідентичності;

навпаки, вони створюють можливості для презентації української правової традиції як складової європейської правової цивілізації. Це означає, що українське право має розвиватися не лише шляхом запозичення іноземних моделей, але й через концептуальне осмислення власного правового досвіду, вбудовуючи його у світовий правовий дискурс.

Як наслідок, правова традиція виконує ідентифікаційну функцію, вона стає символом належності України до європейської правової цивілізації, демонструючи тяглість національних ідей свободи, автономії та верховенства права. Важливим є також усвідомлення, що сучасна правова культура не може обмежуватися рецепцією європейських інститутів, вона повинна ґрунтуватися на власному історичному досвіді. Відродження національної правової традиції дозволяє уникнути правового нігілізму, зміцнити довіру до правових інститутів і сформувати активну громадянську позицію.

У цьому сенсі правова традиція виступає своєрідним «мостом» між минулим і майбутнім: вона допомагає інтегрувати традиційні цінності у сучасні правові практики, роблячи українську правову систему стійкою до зовнішніх викликів і внутрішніх криз. Така інтеграція передбачає синтез національних правових орієнтирів із європейськими стандартами, що, у свою чергу, сприяє утвердженню України як активного суб'єкта європейської правової цивілізації.

Отже, сучасний вимір української правової традиції визначається її роллю як ключового елементу правової ідентичності нації, чинника консолідації суспільства та основи для побудови правової держави. У поєднанні з європейськими правовими цінностями вона здатна забезпечити стабільний розвиток українського суспільства, спрямований на подолання наслідків війни, утвердження верховенства права та зміцнення демократичних інститутів.

Можна стверджувати, що перспективи розвитку української правової традиції визначаються трьома взаємопов'язаними чинниками: війною як каталізатором переосмислення національної ідентичності, глобалізаційними процесами, що створюють нові виклики для правової системи, та євроінтеграційним курсом, який передбачає гармонізацію українського права із правовим простором Європейського Союзу. У цьому контексті правова традиція має стати не лише об'єктом дослідження, але й інструментом практичної політики держави, спрямованої на формування нової якості правової культури та модернізацію національної правової системи.

Особливе місце у трансформації правової традиції належить правовій освіті та медіа. Підвищення рівня правосвідомості громадян через удосконалення шкільних і університетських програм, впровадження курсів із прав людини, європейського та міжнародного права сприятиме формуванню покоління, здатного мислити категоріями правової держави. Медіа, у свою чергу, виконують функцію формування суспільного дискурсу про значення права та необхідність дотримання правових стандартів, що є особливо актуальним у період інформаційних воєн і дезінформації.

Перспективним напрямом державної політики є створення цілісної стратегії розвитку правової культури, яка передбачатиме: по-перше, деколонізацію права та звільнення його від радянської спадщини; по-друге, актуалізацію українських правових традицій як джерела для реформування сучасної правової системи; по-третє, інституційне закріплення принципів європейської правової цивілізації в українському правопорядку.

Отже, перспективи розвитку української правової традиції полягають у гармонійному поєднанні національних правових орієнтирів із глобальними і європейськими стандартами, що дозволить зміцнити правову

ідентичність України, підвищити стійкість правової системи до викликів сучасності та створити підґрунтя для сталого розвитку правової держави в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Висновки. Таким чином, правова традиція постає фундаментальною засадою для побудови правової держави, а її розвиток у сучасних умовах вимагає комплексних, системних і водночас ідентифікаційно орієнтованих рішень на рівні державної політики, наукової доктрини та правозастосовної практики. На нашу думку, це реалізується в декількох сферах. По-перше, правова традиція є не лише історико-культурним феноменом, але й активним інструментом формування правосвідомості, який визначає вектор розвитку національної правової системи. По-друге, повномасштабне вторгнення Російської Федерації стало каталізатором радикального переосмислення радянської правової спадщини, довівши необхідність її відкидання та повернення до автентичних українських правових орієнтирів. По-третє, сучасні виклики, зумовлені глобалізацією та євроінтеграцією, актуалізують потребу в гармонійному поєднанні національної правової ідентичності з європейськими правовими стандартами. По-четверте, розбудова правової цивілізації в Україні неможлива без інституційних реформ, спрямованих на утвердження верховенства права, забезпечення прав і свобод людини та формування ефективних механізмів правового захисту. По-п'яте, ключовими інструментами трансформації правової традиції виступають правова освіта, медіа та інформаційна політика, що здатні формувати нову якість правової культури. По-шосте, актуалізація українських правових традицій у поєднанні з модернізаційними процесами сприятиме посиленню правової ідентичності та підвищенню стійкості держави перед внутрішніми й зовнішніми загрозами. По-сьоме, розвиток

української правової традиції має здійснюватися в парадигмі «правового партнерства» із європейською правовою цивілізацією, що забезпечить збереження національної самобутності в умовах глобальних трансформацій.

Стаття присвячена дослідженню правової традиції як чинника ідентичності правової цивілізації в контексті українського державотворення. Розглянуто її роль у формуванні правосвідомості та правової культури українського суспільства, зокрема в умовах сучасних трансформацій, зумовлених війною, євроінтеграційними процесами та глобалізаційними викликами.

Доведено, що правова традиція є не лише історичною спадщиною, а й динамічним чинником розвитку правової цивілізації, який безпосередньо впливає на формування національної правової ідентичності. Показано, що повномасштабне вторгнення росії стало ключовим свідомістним моментом, який актуалізував необхідність відмови від радянської правової спадщини та повернення до автентичних українських правових орієнтирів. Розкрито взаємозв'язок правової традиції з європейською правовою парадигмою, наголошено на необхідності гармонізації національних правових цінностей із сучасними європейськими стандартами. Виокремлено ключові інституційні, освітні та медійні механізми формування правової культури, які сприяють трансформації правових установок українського соціуму. Аргументовано, що розвиток української правової традиції в умовах глобалізації має ґрунтуватися на поєднанні національної ідентичності з принципами верховенства права, прав людини та демократичного врядування. У статті доводиться думка, що правова традиція в українському вимірі

є важливим ідентифікаційним чинником, що визначає стратегічний напрям розвитку правової цивілізації. Її трансформація вимагає відмови від деструктивних елементів радянської правової ідеології, посилення правової культури через освіту й медіа, а також проведення інституційних реформ, орієнтованих на європейські стандарти. Запропоновано розглядати правову традицію як інтегративний елемент національної ідентичності, що забезпечує стійкість і адаптивність української держави в умовах глобальних викликів.

Ключові слова: правова традиція, правова цивілізація, правова культура, ідентичність, радянська правова спадщина, євроінтеграція, трансформація правосвідомості.

Ilyn L. Legal tradition as a factor of legal civilization identity: the Ukrainian dimension

The article is devoted to studying the legal tradition as a factor in shaping the identity of legal civilization in the context of Ukrainian state-building. The role of legal tradition in forming legal consciousness and legal culture in Ukrainian society is examined, particularly in light of the current transformations driven by war, European integration processes, and globalization challenges.

It is argued that legal tradition is a historical legacy and a dynamic driver of legal civilization development, directly influencing the formation of national legal identity. The article demonstrates that Russia's full-scale invasion became a pivotal moment of awareness, which highlighted the necessity of rejecting the Soviet legal legacy and returning to authentic Ukrainian legal benchmarks.

The interrelation between legal tradition and the European legal paradigm is revealed, and the importance of harmonizing national

legal values with modern European standards is emphasized. Key institutional, educational, and media-based mechanisms for shaping legal culture are outlined as essential for transforming the legal attitudes of Ukrainian society.

It is reasoned that the development of the Ukrainian legal tradition in the context of globalization must be based on the synthesis of national identity with the principles of the rule of law, human rights, and democratic governance. The article asserts that the legal tradition in the Ukrainian dimension is a crucial marker of identity that defines the strategic direction of legal civilization development.

Its transformation requires the elimination of destructive elements of Soviet legal ideology, strengthening of legal culture through education and media, and implementation of institutional reforms aligned with European standards. The legal tradition is proposed to be viewed as an integrative component of national identity that ensures the resilience and adaptability of the Ukrainian state amid global challenges.

Key words: legal tradition, legal civilization, legal culture, identity, Soviet legal legacy, European integration, transformation of legal consciousness.

Література:

1. Берман Г. Дж. Право і революція. Формування західної традиції права / Г. Д. Берман ; пер. з англ.: Т. Бенько, Н. Соколовська; наук. ред. Н. В. Толкачова. Київ : IRIS. 2001. 651 с.
2. Вовк Д. Правова традиція: підходи до розуміння. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2012. Вип. 23. С. 3–15.
3. Вовк Д. Правова традиція: розуміння у категорії співвідношення з правовою системою і правовою культурою. Вісник Юридичної академії імені Я. Мудрого. 2012. № 2. С. 42–52.

